

Sofia żydowska

Fragment pejzażu bułgarskiej stolicy

Piotr Piluk

Obecność Żydów na obszarze, jaki zajmuje dziś Bułgaria, ma liczącą dwa tysiące lat historię i sięga czasów rzymskich. Dzisiaj największym skupiskiem żydowskim w kraju jest Sofia, gdzie można odnaleźć liczne ślady żydowskie, przede wszystkim

jednak z XIX i XX wieku, stanowiące historyczne otoczenie lokalnej społeczności.

Po wyzwoleniu Bułgarii spod trwającej blisko pięćset lat okupacji tureckiej w 1878, które było możliwe dzięki wojnie rosyjsko-tureckiej, Sofia pod-

niesiona do rangi stolicy zaczęła się niezwykle szybko rozwijać, zyskując na przełomie XIX i XX wieku wielkomiejski charakter. Również społeczność żydowska w tamtym okresie stworzyła szereg własnych instytucji, wznosząc dla nich rozmaite gmachy, a jej liczeb-

■ Sofia (София). Synagoga sefardyjska z 1909 roku przy ulicy Ezry Josifa. Fot. Piotr Piluk

ność stale rosła – w latach 1880. Sofię zamieszkiwało około sześciu tysięcy Żydów. Wizytówką żydowskiej Sofii stała się wspaniała synagoga wybudowana na początku XX wieku.

Jesienią tego roku minie setna rocznica otwarcia sofijskiej synagogi, która stanowi dobry pretekst do przyjrzenia się tej świątyni i innym miejscom tworzącym żydowską topografię bułgarskiej stolicy. Synagoga przy ulicy Ezry Josifa jest jednym z najciekawszych zabytków miasta, wzmiankowanym niemal w każdym przewodniku i należy do największych synagog sefardyjskich w Europie. Jej twórcą jest Friedrich

Grünanger, wiedeński architekt, działający w Bułgarii, który zaprojektował szereg budynków reprezentacyjnych w Sofii. Prace budowlane przy wznoszeniu synagogi trwały cztery lata i w 1909 roku świątynia została uroczystie otwarta. Szata architektoniczna synagogi jest bardzo zróżnicowana i można ją określić jako eklektyczną – na zewnątrz w stylu mauretańskim z wykorzystaniem elementów charakterystycznych dla budownictwa Wenecji, a wewnątrz pełna motywów zaczerpniętych z secesji wiedeńskiej i stylów historycznych. Główna sala modlitw o wysokości 20 metrów ma kształt oktagonalny i jest sklepiona okazałych rozmiarów

kopułą. Łącznie znajduje się w niej 1170 miejsc dla uczestników nabożeństw. Dekoracja wnętrza oszalała ilością kolorów i złocień, a uwagę szczególnie zwracają pięknie zdobiony aron hakodesz i ogromnych rozmiarów żyrandol podwieszony w środku kopuły. W 1996 roku synagoga została ponownie otwarta po renowacji trwającej przez czternaście lat. Od 1992 roku w jej gmachu działa Żydowskie Muzeum Historyczne. Jego początki sięgają końca lat 1960. kiedy w synagodze została otwarta wystawa ukazująca losy Żydów Bułgarskich podczas drugiej wojny światowej. Obecnie ekspozycja ma znacznie szerszy zakres tematyczny i przedstawia różne aspekty osadnictwa żydowskiego w Bułgarii.

Synagoga stanowi dominujący element w zabudowie dawnej dzielnicy żydowskiej, zlokalizo-

wanej wzdłuż ulicy Księżnej Marii Luizy i sąsiadujących z nią przecznic. Najbardziej przyciąga wzrok kopuła synagogi, która wraz z iglicą ozdobioną złotą, sześciopromienną gwiazdą ma 31 metrów wysokości. Interesujące jest najbliższe otoczenie synagogi. Spod

■ Sofia (София). Siedziba organizacji żydowskich (Żydowski Dom Kultury) z okresu międzywojennego przy alei Aleksandra Stambolijskiego. Fot. Piotr Piluk

■ Sofia (София). Secesyjna dekoracja malarska we wnętrzu synagogi z 1909 roku. Fot. Piotr Piluk

■ Sofia (София).
Część sefardyjska
kwatery żydowskiej
na cmentarzu
miejskim z początku
XX wieku.
Fot. Piotr Piluk

jej wschodniej elewacji widać pobliską halę targową, a dalej za nią meczet ze smukłym minaretem. Usytuowanie eleganckiej hali targowej pomiędzy dwoma świątyniami – meczetem i synagogą wiele mówi o zajęciach obu skupionych wokół nich społeczności tureckiej i żydowskiej, zajmujących się przede wszystkim handlem i rzemiosłem. Na drugim końcu ulicy Ezry Josifa znajduje się bazar, już mniej elegancki, który niegdyś też stanowił ośrodek handlu prowadzonego przez Żydów. Dzisiaj tak nie jest, jednak bazar nadal funkcjonuje.

Wiele zabytków poświadczających obecność Żydów w Sofii, od czasów antycznych włącznie, bezpowrotnie znikło za sprawą dynamicznego rozwoju miasta i jego regulacji pod koniec XIX wieku i w XX wieku, m.in. synagoga z czasów rzymskich i stare cmentarze. Równocześnie powstawały nowe obiek-

■ Sofia (София).
Żydowski dom
przedpogrzebowy
na cmentarzu
miejskim. Budynek
z początku
XX wieku
usytuowany
jest pomiędzy
kwaterami
sefardyjską
i aszkenazyjską.
Fot. Piotr Piluk

ty służące sofijskim Żydom, a wśród nich Żydowski Dom Kultury z lat 1930. o cechach architektury modernistycznej, inspirowanej Bauhausem usytuowany przy ulicy Aleksandra Stambolijskiego. Swoją funkcję pełni nieprzerwanie do dziś, będąc najważniejszym miejscem spotkań lokalnej społeczności żydowskiej. W Sofii działa także szpital żydowski, zachowało się także kilka innych budynków związanych z działalnością instytucji żydowskich, jak choćby szkoła.

Jedyny istniejący i czynny cmentarz żydowski w Sofii jest kwaterą na ogromnym cmentarzu miejskim (Sofijski Cmentarz Centralny) założonym na początku XX wieku. Jest on położony w odległości około trzech kilometrów od śródmieścia w dzielnicy Orlandowcy. Znajduje się na nim niewielkich rozmiarów dom przedpogrzebowy o pseudoklasycystycznej, czy może nawet eklektycznej dekoracji architektonicznej. Główny akcent fasady stanowi ryzalit zwieńczony tympanonem. Cmentarz składa się z dwóch części – sefardyjskiej i aszkenazyjskiej. Jest na nim wiele interesujących grobowców i nagrobków z początku XX wieku utrzymanych w duchu historyzmu i secesji, a także liczne powojenne już o mniej wyszukanych formach. Na nagrobkach ze wszystkich okresów powszechnie znajdują się podobizny zmarłych. Inskrypcje powstały w różnych językach i odzwierciedlają zróżnicowanie społeczności żydowskiej w Sofii, przynosząc często informacje o krajach pochodzenia przybywających tam emigrantów i osadników.

Według różnych źródeł obecnie mieszka w Bułgarii od 5 do 8 tysięcy Żydów, większość w Sofii. Jest to sytuacja

porównywalna ze specyfiką społeczności żydowskiej w Polsce. Sprawy środowiska żydowskiego koordynuje Organizacja Żydów w Bułgarii „Szalom”, która posiada oddziały w dwiętnastu miastach, wydaje także magazyn „Wiadomości Żydowskie / Еврейски Вести”, który powstał w 1933 roku. Warto wspomnieć, że w 2002 roku jeden z głównych placów w śródmieściu Sofii nazwano Telawiwskim – na znak przyjaźni pomiędzy Bułgarią i Izraelem.

Fotografie powstały podczas pobytu autora w Instytucie Polskim w Sofii z prezentacją „Z dala od Jerozolimy (Далеч от Йерусалим)”. Realizacja sesji zdjęciowych była możliwa dzięki wsparciu Anny Trędy (dyrektorki instytutu), Svetli Karaneszewej (tłumacze) i Edwarda Geranta (kierowcy), którym autor serdecznie dziękuje. Redakcja dziękuje również Michaeli Todorowej, dyrektorce Bułgarskiego Instytutu Kultury w Warszawie za pomoc w przygotowaniu spotkania promocyjnego „Słowa Żydowskiego”, które odbędzie się 9 marca.

■ Sofia (София). Kamienice z przełomu XIX i XX wieku u zbiegu ulic Cara Samuila i Pirotskiej w dawnej dzielnicy żydowskiej. Fot. Piotr Piluk